

Balogh Zoltán

Kisiparosok és kiskereskedők Salgótarjában a várossá válást követően

Salgótarján várossá válásában a nagyipar játszott meghatározó szerepet. A nagyipar népességkoncentrááló ereje – az ellátás szükségyszerűsége – fejlesztően hatott a kisiparra és a kiskereskedelemre. A munkások és az egyéb alkalmazottak számának gyors emelkedése a szolgáltató iparágak kiterjedését és a kereskedelem bővülését vonta maga után. Az ipar fejlődésének korai időszakában sajátos üzletforma jött létre: a *magazin*.

Különösen a ruházati ipar és kereskedelem, vendéglős ipar valamint az élelmezési ipar és kereskedelem növekedése volt számottevő.

A 20. század első évtizedére a lakosság számának rohamos gyarapodása megállapodott. S ez fékezően hatott a kisipar és a kiskereskedelem fejlődésére is. Hátráltatták a fejlődést a Trianonnal bekövetkező társadalmi változások. A fogyasztóközönség egy részének elvesztése miatt a városi képviselő testület 1925-ben elfogadta, hogy a kétnapos vá-

sárok első napján csak helybeli iparosok és kereskedők rakodhassanak ki.

Változás Salgótarján rendezett tanácsú várossá alakulása után következett be. Ekkor is csak a kiskereskedők száma nőtt jelentősen: 1930-ra csaknem kétszeresére. A kisiparosok számbeli növekedése csak 1930 után volt jelentős. A kereskedői engedélyek 1920–1930 között (1925-öt kivéve) minden évben meghaladták az ipari engedélyek számát. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy a kereskedést a különféle változások kevésbé érintették. A kereskedelem biztosabb, stabilabb egzisztenciát kínált, mint az iparüzés.

Ipar- és kereskedelmi áganként vizsgálva a megoszlást, azt látjuk, hogy a ruházati ipar a várossá válás után is megtartotta vezető szerepét. Legtöbb kisiparos továbbra is a cipész, szabó, csizmadia, kovács, lakatos, stb. szakmákban dolgozott. A kereskedelemben az élelmezési cikkekkel való kereskedelem tört az élre, amely minden bizonnyal az életviszo-

nyok megromlásával magyarázható.

A városiasodás természetesen új iparágak meghonosodását is elősegítette. Az 1920-as évek közepétől jelenik meg a gépkocsival üzött személyszállító ipar Salgótarjában, majd a 30-as évek elején az autó-taxizás iparra. A városi képviselő testület 1939-ben alkotott szabályrendeletet az autó-taxi ipar gyakorlásáról. Ebben az engedélyezhető berautók számát 8 darabban állapította meg. Iparengedélyt először azok számára biztosított, akik hat hónapon belül a lófogatú bérkocsipari engedélyükről való lemondás után az autó-taxi iparra tértek át. A megmaradó engedélyekre pedig hadirokkantak, volt hadifoglyok, hadiözvegyek, a vitézi rend tagjai, igazolt tűzharcosok, az 1919. évi forradalom özvegyei tarthattak igényt. Jogi személyek részére a bérkocsik 20 %-át adhatták ki. A szabályrendelet kimondta, hogy az autó-taxi ipar kizárólag hazai gyártmányú gépkocsikkal gyakorolható. Sőt az alkatrészek beszerzését is a magyar autóipar termékeiből kellett megoldani. A hazai gyártmányú autók használatának elrendelése a gazdasági válság után súlyos helyzetbe került magyar autóipar megmentését célozta. Természetesen a gépkocsi elterjedése a fenntartáshoz szükséges új iparágakat, szolgáltatásokat is létrehívta. Megjelentek a benzinkutak, garázsok, javítóműhelyek és az autó javítást végző kisiparosok. A motorizáció terjedésének újabb jeleként már motorkerékpár volt vásárolható és motorkerékpár alkatrészek javítását is hirdették.

A rádió elterjedése életre hívta a rádiószerelő javító kisipart és rádió kereskedések

nyíltak.

A városi fejlődés hatására emelkedett az élelmiszerárúsító piaci árusok, valamint a vendéglősök és kocsmárosok száma. Az alábbiakban a piac, majd a vendéglők néhány jellegzetes vonását tekintsük meg.

A kereskedelem hagyományos tevékenységi formáit vizsgálva a település élelmiszerellátását végző napi és heti piacról kell szólnunk, ahová is Salgótarján közelebbi-távolabbi környékéről vitték áruikat az őstermelők és a kofák. A várossá válás idejére már anarchikus viszonyok uralkodtak a salgótarjáni piacon. Állandó üzlettel rendelkező kereskedők árulták a boltjaikban tartott árut, de a piaci árusok is folytattak fűszerkereskedelmet. Ezért a legitim kereskedelem megvédelése érdekében kérelmet nyújtottak be a fűszerkereskedők, valamint az OMKE salgótarjáni kerülete a városi képviselő testületnek. Ez indította el azt a rendelkezés sorozatot, amelynek nyomán egy ideig helyreállt a piac nyugalma. Szabályozták a napi piac elhelyezését és a piaci árusítás rendszerét. A piaci árusok revízióját szükségesnek tartották, hiszen voltak kereskedők és árusítók, akiknek két vagy több üzletág gyakorlására jogosító iparigazolványuk volt. De akadtak, akiknek egy iparigazolványon több különféle jogosítványa volt, olyanok, amelyek külön-külön is tisztességes megélhetést biztosíthattak az árusításban vagy kereskedelemben egyaránt. *"Mert meg nem engedhető, hogy ma amikor a hadiárvának, hadiözvegyeknek és hadirokkantaknak ezrei várnak elhelyezésre, s a kiutasított tisztviselő családok egész tömege keresi az elhelyezkedést,*

akkor egyeseknek egész csoportja legyen a különböző iparigazolványoknak a kezében" - rendelkezett a város vezető testülete. A rendeletek hatására helyreállt a rend. Újabb gondokat a piactéri bódék rendezetlensége, összevisszasága jelentett, amelyet majd csak a 30-as évek közepén épített új elárusítóhelyek oldanak meg.

A piac jellegzetessége az volt, hogy hagyományosan a legdrágábbak közé tartozott, s árusainak háromnegyed része került ki vidékről. A várossá válást követő év nyarán a piacon járó salgótarjáni polgár szerint a drágaságnak az volt az oka, hogy semmiféle hatóság nem törődött az árakkal. Tűrhetetlennek tartotta, hogy a salgótarjáni piacon mindenki olyan árakat követeljen ami neki tesz: *"Amíg nagyközség voltunk megvoltak a rendes piaci árak állapítva, amióta azonban címben, rangban és egy jó csomó adóban elöléptünk, a piaci árak ellenőrzésével senki sem törődik..."* Ennek megoldására hatékony fellépést követelt a piacra utalt polgárság.

Salgótarján vendéglátóiparának második virágkora a várossá válástól számítható. Az első az 1880-as évek végétől kezdődően az 1910-es évek elejéig tartott, a már tizenhárom ezres lélekszámú település keretein belül. Salgótarján a századfordulóra falzárkózott a vendéglátás méreteit tekintve a megye egyetlen rendezett tanácsú városa, Losonc és a megyeszékhely Balassagyarmat mögé. Ekkor a szállodás-, vendéglős és kávéipar 106 embert foglalkoztatott.

1922-től 1944-ig több mint 150 engedélyt adtak ki a fogadós, penzió, vendéglő, korcsma, kávéház és kávémérési iparban. En-

nek az időszaknak az alapításai a Nemzeti és Bristol szállodák, a Jancsovics, a Jóvári, Liget és Polk vendéglők, hogy mást ne említsünk. A vendéglők száma általában 20, a kocsmáké 20-25 körül mozgott. Nem korlátozódott az italfogyasztás azonban, mint főként a kocsmák legfontosabb tevékenysége e két üzletre. A törvények megengedték a fűszer-, vegyeskereskedőknek, szatócsoknak, hogy égetett szeszesitalokat helyben való fogyasztásra is árusíthatnak. Az egyéni bortermelők, szesz- és nagykereskedők szintén árusíthattak helybeli fogyasztásra. 1935-ben pl. 71 italmérő helyen lehetett alkoholhoz jutni. A Magyar Szállodások, Vendéglősök és Korcsmárosok Országos Szövetsége, benne a salgótarjáni csoport időről időre visszatérő problémája volt az egyre szaporodó termelői bormérések, a vendéglői ételeket adó kávémérések, kifőzések és a kereskedői üzletek italmérései elleni küzdelem. Az italfogyasztás korlátlan lehetőségei hozzájárultak az alkoholizmus terjedéséhez, amelyet a tuberkulózis és a nemibetegség mellett a harmadik népbetegségként tartottak nyilván Salgótarjánban még a 20-as évek közepén is. Ennek méreteiről dr. *Clementis Kálmán* így tájékoztatott orvosi jelentésében: *"a városban és a városhoz tartozó telepeken évente elfogyasztottak 1 millió liter bort, 250 ezer liter sört és 5000 liter pálinkát, összesen mintegy 30 milliárd korona értékben."* Ebből a hatalmas összegből *"...a városi vízvezeték, csatornázás, utcarendezés, fűtés, személtakarítás, közkórház, járványkórház, tüdőbeteg gondozás, azaz a legszükségesebb közegészségügyi berendezések költségeit egyetlen év alatt fedezni le-*

heme!” (1925. Almanach)

A vendéglők meghatározó társadalmi, közeleti szereppel bírtak Salgótarján életében. Főként a jó hírnevű régi vendéglőkben tartották a különféle naptári ünnepekhez kapcsolódó rendezvényeket (farsang, szilveszter), de a szellemi és művészeti élet nem egy jelentős eseménye is e színtereken zajlott le. A városba érkező színész vándortársulatoknak hagyományosan a Vadász szálloda bocsájtotta rendelkezésére nagytermét. A Balassa Bálint asztaltársaság a Nemzeti szálloda különtermében tartotta összejöveteleit. A Nemzeti adott otthont a SSE, a Pannónia az SBTC rendezvényeinek. Újdonságnak számított az Újtelepi Omilyák, a Fő utcai Tátra-kert és a Székely pihenő vendéglő vezetőinek ilyen irányú próbálkozása.

A várossá vált Salgótarján képviselőtestületében jelentős létszámban voltak jelen a város kiskereskedői, kisiparosai, főként virilis jogon. Az OMKE salgótarjáni kerületének 1925-ben 42 képviselőtestületi tagja volt. A salgótarjáni *iparosok és kereskedők* aktív szerepet vállaltak a társadalmi életben. Városi képviselőtestületi tagságuk mellett részt vettek a felekezetek testületeiben, a sportegyesületek választmányában. Segítették az Önkéntes tűzoltótestület vagy a dalkör munkáját. A testületi munka mellett részt vállaltak a település kulturális életében, mozgósították az iparosokat és kereskedőket, valamint a városi intelligenciát közcélokra és társadalmi megmozdulásokra.

Az ipartestület és az OMKE együttesen hirdetett "monstre tüntető naggyűlést" az infláció, a romló gazdasági helyzet megvál-

toztatása céljából 1925 nyarán. Határozati javaslatukban a hitelkérdés megoldására, a baleset és betegsegélyezési kérelmek orvoslására, a jogosulatlan iparüzés meggátolására szólítottak fel. Követelték a hatósági üzemek megszüntetését, a tanonciskolai időbeosztás módosítását, a súlyos adóterhek könnyítését. A munkanélküliség mérséklésére építkezések, közmunkák megindítását javasolták. Végtül az iparosság gazdasági érdekei érvényesítésének politikai alátámasztására hívtak fel. A határozati javaslat pontjainak súlyát gyakorlati tettel húzták alá. A gyűlés ideje alatt a város összes iparosai és kereskedői zárva tartottak. Az Ipartestület vendéglő szakosztálya munkájának eredményességét jelzi, hogy 1937-ben Salgótarján adott otthont a Magyar Szállodások, Vendéglősök és Korcsmárosok Országos Szövetsége kongresszusának.

Szólnunk kell a zsidóság Salgótarján ipari és kereskedelmi életében betöltött szerepéről. A türelmi adó-összeírások szerint az első zsidó családok az 1840-es évek elején jelentek meg Salgótarjánban. Legjellemzőbb kereseti módjukat ekkor a korcsmárosság, a rongykereskedés és a pálinkafőzés jelentette.

A meginduló ipari fejlődés és annak gazdasági, kereskedelmi lehetőségei vonzották a településre a zsidókat. Az 1870-es népszámlálás már 227 zsidó vallású lakost talált Salgótarjánban. A zsidók újabb hulláma az 1880-as években, a galíciai pogromok után érkezett Salgótarjánba. 1910-re a zsidó vallású lakosság száma jelentősen, több mint négyszeresére nőtt, míg 1920-ra csaknem 5 %-al fogyott. Az 1941-es népszámlálás 1255 zsidót írt össze.

A zsidósághoz fűződik a múlt század 80-as éveitől kezdődően a salgótarjáni állandó, letelepült kereskedelem megteremtése. Ők építették fel az első emeletes házakat is, az ő üzleteik helyezkedtek el a Fő utcán. *"...szombaton a Fő utca egy nagyobb szakaszán 32 üzlet között csak egy van nyitva"* – írta a városba látogató Szabó Zoltán. A zsidók által üzött ipar és kereskedelem töretlen fejlődésének az 1939: IV.tc. a II. zsidótörvény vetett véget. Ebben az iparengedéllyel vagy iparigazolvánnyal rendelkező lakosságnak születési és vallási adatairól való bejelentési kötelezettségnek kellett eleget tennie. Maximál-

ták az ipar gyakorlására zsidóknak kiadható iparengedélyek és iparigazolványok számát. A törvény kimondta, hogy a fennálló italmérségi és italeladási engedélyeket két év alatt meg kell vonni. Salgótarjában az összes iparengedély és iparigazolvány több mint egyharmada volt zsidó kézben.

Amikor 1944 májusában elhurcolták a 254 műhely és üzlet fölött rendelkező zsidó iparosokat és kereskedőket, az üzleti élet szinte megbénult Salgótarjában. 1944 decemberében a felszabadult városban a közellátás megindítása így súlyos nehézségekbe ütközött.

Gelencsér János : Ismertetőjelek II. (tus, színes ceruza)